
МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2:81'282+366

Г. В. Сікора

Акцентуаційні особливості сучасного львівського койне

Дослідження репрезентує репертуар акцентуаційних диференційних рис сучасного львівського койне, що формувалося в умовах впливів інших мов. Застосовано морфологічний критерій. З'ясовано основні ознаки львівського акценту: 1) виразний контраст між вокалічною довготою і короткістю; 2) активне функціонування парокситонези як специфіки наголошування на тлі рухомого наголосу; 3) варіативність, зумовлену функціонуванням дублетних форм, що належать до діалектного та літературного сегментів; 4) функційну й комунікативну варіативність у соціумі Львова. Простежено основні чинники виникнення варіантності. Виявлено особливості функціонування акцентуаційних рис у комунікативному просторі Львова та їхнє поширення в українському обширі.

Ключові слова: львівське койне, акцентуаційний рівень, наголошування, парокситонеза.

Исследование репрезентирует репертуар акцентуационных дифференционных черт современного львовского койне, которое сформировалось в условиях влияния других языков. Применен морфологический критерий. Выявлены основные признаки львовского акцента: 1) выразительный контраст между вокалической долготой и краткостью; 2) активное функционирование парокситонезы как специфики ударения на фоне ударения подвижного; 3) вариативность, обусловленную функционированием дублетных форм, относящихся к диалектному и литературному сегментам; 4) функциональную и коммуникативную вариативность в социуме Львова. Прослежены основные факторы возникновения вариантности. Выявлены особенности функционирования акцентуационных черт в коммуникативном пространстве Львова и их распространение в украинском пространстве.

Ключевые слова: львовское койне, акцентуационный уровень, ударение, парокситонеза.

The research represents a number of accentual differential characteristics of Lviv koiné formed in the conditions of the influence of other languages. During research morphologic criterion has been used. Main characteristics of Lviv accent have been defined: 1) expressive contrast between vocal

length and shortness; 2) active functioning of paroxytone as a specific feature of stressing on the background of free stress; 3) variation caused by functioning of doublet forms that belong to dialectic and literary segments; 4) functional and communicative variety in Lviv society. Basic reasons of variation have been traced. Discovered has been specific character of accentual characteristics functioning in the communicative environment of Lviv and their spreading throughout Ukraine.

Key words: Lviv koiné, accentual level, stressing, paroxytone.

Одним із завдань дослідника, який проводить цілісний опис міського мовлення, є охарактеризувати, поряд з іншими мовними рівнями, акцентуаційний рівень. Метою лінгвістичного аналізу стало: виявлення репертуару акцентуаційних диференційних рис; дослідження їхньої генези; з'ясування специфіки їх функціонування в комунікативному просторі Львова та поширення в українському обширі.

Наголошення в сучасному мовленні Львова – великому й розвинутому українськомовному місті, національно-культурному й освітньо-науковому осередку країни – має свою специфіку, що зумовлено історичними особливостями досліджуваного локусу. Передусім це формування в умовах впливів інших слов'янських і неслов'янських мов (польської, німецької, російської, єврейської) й українсько-польської диглосії та білінгвізму, які умовно функціонували до 1939 року, внаслідок чого український та польський сегменти львівського мовлення формувалися в тісній взаємодії, зумовлюючи взаємні впливи на всіх мовних рівнях.

Наголос відіграє вагомую роль у творенні мелодичного малюнка львівського койне. Характеристику просодичним особливостям мовлення передвоєнного Львова дав польський письменник К. Макушинський у книзі "Uśmiech Lwowa": "У Львові панувала польська мова. Особлива регіональна вимова, співуча, затягуюча голосні, м'яка, у певному сенсі у порівнянні з іншими ділянками, можливо, архаїчна... Мова львівська є напрочуд співуча і якась солодка. Справляла таке враження, ніби була завжди усміхнена" [14, s. 208]. Ці особливості львівської мелодики згодом спостеріг і в українському койне післявоєнного Львова Ю. Шевельов, який фіксував у мовленні львів'ян "збережений польський "співний наголос" .

Загальну характеристику наголосу у мовленні львів'ян подав Я. Б. Рудницький у невеличкому підрозділі "Наголос" своєї монографії "Lemberger ukrainische Stadtmundart: (Znesinnja)" (1943), у якому вказав на ознаки львівського наголосу, спільні з літературним

(експіраторний, вільний, рухомий), його смислорозрізнавальну функцію, взаємозв'язок із морфологічними особливостями словозміни, незіставність літературного наголосу й наголосу у львівському мовленні та зауважив, що в цілому він такий, як і в діалектному довкіллі [13, s. 38–39].

У вокалізмі львівського койне існує велика відмінність між наголошеними та ненаголошеними голосними. Виразний контраст між вокалічною довготою і короткістю як одна з фонетичних ознак львівського койне виявляється виразною диференціацією довгих (наголошених) та коротких (ненаголошених) складів. Наголошеним голосним здебільшого властива значно більша тривалість порівняно з ненаголошеними, що супроводжується зміною висоти голосу, точніше його підвищенням. За спостереженнями дослідника львівського мовлення Я. Б. Рудницького, для західноукраїнської вимови властиве більше експіраторне навантаження наголосу, ніж для східноукраїнської [Там само, s. 17], поряд із слабкою експіраторною силою, за допомогою якою вимовляють ненаголошені голосні, "що часто спостерігається у фонетиці львівського діалекту" [Там само, s. 11]. Цю особливість мовлення львів'ян спостерегла також польська дослідниця З. Курцова, яка вважала її притаманною польській мові південних теренів: "Найбільш характерна фонетична риса польської мови південних теренів є акцент (п. akcent wyrazowy), який суттєво відрізнявся з погляду сили від акценту загальнопольського. <...> Наголошена голосна, яка вимовляється сильніше і довше є, крім того, за своїм тоном вища, ніж ненаголошені голосні, а її тон тримається однаковим під час тривання" [12, s. 73]; і цю особливість свого мовлення львівська інтелігенція усвідомлювала [Там само, s. 372]. Польський лінгвіст С. Урбанчик спостеріг "співання" у краківському мовленні, яке полягає в протяжній вимові останнього складу й, навпаки, в обниженні його тону [15, s. 18].

Специфікою наголошування у львівському мовленні є активне функціонування парокситонези – наголошування передостаннього складу, або наголос на пенультимі, що виявляється у лексемах, словосполуках, граматичних і словотвірних формах та може бути, за словами Л. Коць-Григорчук, постійним (або ж повним, сталим) – охоплювати всю парадигму, чи непостійним (або ж неповним, несталим) – поширюватися тільки на деякі граматичні форми. Місто Львів розташоване в західному ареалі, де поширений тип наголошування на пенультимі, що розкладений типом із рухомим наголосом, коли накладається тип синтагматичної акцентуації з

гіперично збільшеною на польсько-українському суміжжі видиховою силою наголошених складів і, відповідно, пришвидшеним темпом мовлення, який зумовлює якісні зміни в системах ненаголошеного вокалізму [7, с. 51]. Подібний тип наголосу характерний для українських говірок колонізованої поляками частини Житомирщини та зрідка – у говірках українських сіл, що були серед польських колоній на Тернопільщині [Там само, с. 51)]. Вплив польської акцентної парадигми позначився на гетерогенній акцентній системі одеського міського койне [9, с. 158, 166]. Змішаний тип наголошування (й основний парокситонний, й інший – на третьому, четвертому складі з кінця, першому чи останньому складах) поширений також і у Кракові [11, с. 112–119].

Дією наголосу зумовлена наявність у львівському мовленні перезвуку $a > e$, яка, на думку А. Залеського, свідчить про те, що на діалектній території поширення цієї риси після заміни музикально-тонічного наголосу динамічним усі наступні фонетичні зміни відбувалися в рамках нової просодичної моделі – розрізнення наголошеного-ненаголошеного вокалізму [3, с. 47].

Відхилення від літературної норми в наголошуванні слів, що творять діалектну своєрідність наголошення і функціонують поряд із нормативними акцентними формами, виявляються у мовленні львів'ян на рівні різних частин мови неоднаково, утворюючи акцентні типи.

Для іменника властиво:

- наголошування суфікса *-ов-* у віддієслівних іменниках на *-ован'(а)*¹ на противагу літературному наголошуванню (як правило, суфікса *-анн-*) та парокситонному в польських відповідниках: *ма'л'ован'а* / п. *rysowanie* / літ. *малюва́ння*, *му'рован'а* / п. *murowanie* / літ. *мурува́ння*, *уме^чб'л'ован'а* / п. *umeblowanie* / літ. *умеблюва́ння*, *вила'довуван'а* / від п. *ładować* 'готувати' / літ. *приготува́ння*, *мушт'рован'а* / п. *musztrowanie* / літ. *муштрува́ння*, *пра'сован'а* / п. *prasowanie* / літ. *прасува́ння*, *росча'рован'а* / п. *rozczarowanie* / літ. *розчарува́ння*, *с'вят'кован'а* / від п. *świątować* 'святкувати' / літ. *святкува́ння*, *шну'рован'а* / п. *sznurowanie* / літ. *шнурува́ння* і под;

- стала коренева акцентуація віддієслівних іменників середнього роду з суфіксом *-ан'(а)*² на противагу літературному суфіксальному наголосу та парокситонезі у польській мові: *в'биран'а* / п. *ubieranie* / літ. *вбира́ння*, *в'їд'аван'а* / п. *oddawanie* / літ. *віддава́ння*,

¹ Ці суфікси можуть мати варіанти: *-ован'(e)*, *-ован':(a)*, *-ован':(e)*.

² Ці суфікси можуть мати варіанти: *-ан'(e)*, *-ан':(a)*, *-ан':(e)*.

(за)'питан'а / п. pytanie / літ. (за)пита́ння, 'її́жен'а / п. jedzenie / літ. ї́да (поряд із 'її́зен'а), о'пу'в'ідан'а / п. opowiadanie / літ. опові́дання, 'казан'а / п. kazanie / літ. каза́ння, 'копан'а / п. kopanie / літ. копа́ння, 'лежан'а / п. leżenie / літ. лежа́ння, 'писан'а / п. pisanie / літ. писа́ння, пе'ре'к'онан'а / п. przeświadczenie / літ. переко́нання, розв'їзан'а / п. rozwiązanie / літ. розв'язáння, с'нідан'а / п. śniadanie / літ. сніда́ння, 'читан'а / п. czytanie / літ. чита́ння і под;

- кореневе початкове наголошування двоскладових іменників чоловічого та жіночого родів у називному відмінку множини у сполученні з числівниками *два, три, чотири* замість усталеного в літературному стандарті флексійного наголошування: 'боро'зни / літ. борозни, 'воро'зи / літ. ворогі, 'рок'и / літ. роки, 'дочк'і / літ. дочкі і под;

- флексійне наголошування двоскладових іменників чоловічого та жіночого родів у називному відмінку множини у сполученні з числівниками *два, три, чотири* замість усталеного в літературному стандарті кореневого наголошування: бра'ти / літ. бра́ти, в'ір'ш'и / літ. вірші, си'ни / літ. сіни, подуш'к'е / літ. подушки, част'к'и / літ. частки і под.;

- відсутність у деяких двоскладових і трискладових іменників чоловічого і середнього родів із кореневим наголосом акцентної опозиції форм однини і множини на противагу наявності такого розрізнення в літературній мові: 'голуб – 'голуби / літ. го́луб – голубі́, 'їав'ір – 'їавори / літ. я́вір – явори́, 'озе'ро – 'озе'ра / літ. о́зеро – озе́ра, 'дере'во – 'дере'ва / літ. де́рево – дере́ва. Простежуємо тенденцію до збереження такого наголосу у відмінкових формах, наприклад: 'голуб – 'голуби, 'голуб'їу, 'голубами, на (в) 'голубах; 'озе'ро – 'озе'ра, 'озе'р, 'озе'рами, на (в) 'озе'рах, або ж, навпаки, вона відсутня: 'дере'во – 'дере'ва, де'рев, де'ревами, на (в) де'ревах;

- префіксальне наголошування (префікси *від-, під-, пере-, по-*) у двоскладових та багатоскладових іменниках чоловічого і жіночого родів на противагу парокситонному у польській мові: 'в'ідво'рот / п. odstępstwo / літ. відступ (ст.) (пор. відворóт (заст.)), 'в'ідр'ізо'к / п. odcinek / літ. відрізок, 'в'ім:ино'к / п. odcinek / літ. відтінок, 'в'ім':іно'к / п. odcień / літ. відтінок, 'в'іч:им / п. odczyt / літ. доповідь, звіт, 'п'імставка / п. podstawka / літ. блюдце (пор. літ. підста́вка), пе'ребраниц' / літ. учасник вертепу, пе'редирка / п. swara / літ. сварка, пе'ред'іл / п. przedział / літ. купе, пе'рекупка / п. przekupa (зневажл.) / літ. переку́пниця, пе'рекуска / п. zakąska / літ. переку́ска, пе'рел'ак / п. przestrach / літ. переля́к, пе'репис / п. przepis

/ *літ.* кулінарний рецепт, *пе'рестанок* / *п.* przestanek / *літ.* зупинка, *пе'рете'ір* / *п.* przerób / *літ.* переробка, *пе'рете'аг* / *п.* przeciąg / *літ.* протяг, 'подушка / *п.* poduszka / *літ.* подушка, 'покришка / *п.* przykrywka / *літ.* кришка, 'пошивка / *п.* poszewka) / *літ.* наволочка, півковдра, 'розр'із / *літ.* розріз та ін.;

- парокситонне наголошування у словах іншомовного походження, які були засвоєні з польської мови або за її посередництва. Парокситонезу збережено в таких іншомовних запозиченнях, які: а) мають відмінне звучання від своїх українських літературних відповідників: 'атак / *п.* atak (пор. *літ.* ата́ка) / *літ.* напад хвороби, 'гонор, 'гон'ір / *п.* honor / *літ.* честь, гідність, коу'б'іта / *п.* kobieta / *літ.* жінка, 'цера / *п.* cera / *літ.* шкіра обличчя, цит'рина / *п.* cytryna / *літ.* лимон, чичу'л'ада / *п.* czekolada / *літ.* шоколад, а також ледь відмінних за звучанням: сал'цесон / *п.* salceson / *літ.* сальтисо́н та ін.; б) таких, що відрізняються від літературних відповідників лише наголосом: 'к'іно / *п.* kino / *літ.* кіно́, 'шофеур / *п.* szofer / *літ.* шофёр, ад'вокат / *п.* adwokat / *літ.* адво́кат, ка'вал'ір / *літ.* кавале́р, к'вартал / *літ.* кварта́л, лис'топат / *літ.* листопа́д, ма'газин / *літ.* магази́н, меди'камементи / *літ.* медикаме́нти, т'рамвай, т'ранвай / *п.* tramwaj / *літ.* трамва́й, по'м'ідоур / *п.* pomidor / *літ.* помідо́р, 'каштан / *п.* kasztan / *літ.* кашта́н, 'перфект (пор. *літ.* перфе́кт) / *літ.* найкраще, 'портфил' / *п.* portfel / *літ.* портфе́ль, п'резент / *літ.* презе́нт, до'кумент / *п.* dokument / *літ.* докуме́нт та ін. Латинізмами, які увійшли до східнослов'янських мов через польське посередництво (докуме́нт, по́ртфель, инструме́нт, меди́камент), є найживучішими серед ненормативних акцентних дублетів в одеському російському койне [9, с. 166].

Наголошування у полонізмах може змінювати своє розташування, що зумовлено пристосуванням до української акцентної системи. Спостережено випадки перенесення парокситонного наголошування: а) на перший склад: 'метрика / *п.* metryka / *літ.* свідоцтво про народження, 'мешканиц' / *п.* mieszkanięc / *літ.* мешканець (у цьому випадку наголос похідного слова зберігся на тому ж складі, що й у непохідному), 'мешкати / *п.* mieszkać / *літ.* мешкати, жити (наголос також зберігся на тому ж складі, хоча український відповідник є трискладовим словом, а польський – двоскладовим); б) на останній склад: поу'к'ї / *п.* pokoj / *літ.* кімната, шпар'гал / *п.* szpargał / *літ.* старі папери (розм.) / *літ.* шпарга́лка; в) на третій склад від кінця: п'р'атан'а / *п.* sprzątanie / *літ.* прибирання, ста'новис'ко / *п.* stanowisko / *літ.* станóвище; г) на четвертий склад від кінця: вила'довуван'а / *літ.* готування,

допа'совувати / літ. долучати та ін. Наголос на пенультимі може виявлятися у всій словесній парадигмі чи охоплювати її частково, наприклад виявлятися лише у формах множини: профе'сори / літ. профéсори, до'к'тори / літ. докторі.

У лексиконі львів'ян зафіксовано відхилення від нормативного наголошування, яке водночас не є парокситонним (пор. польські відповідники), наприклад: спо'к'її / п. sprokój / літ. спóкій, 'подушка / п. poduszka / літ. поду́шка, 'поминк'у / літ. помінки, поча'ток / п. początek / літ. поча́ток та ін. У відмінкових формах таке наголошування зберігається за складом, наприклад спо'к'її, спо'кою, спо'коєм, в спо'кої, але може бути рухомим у формах множини: 'подушки (називний відмінок) – поду'шок (родовий відмінок).

Парокситонеза, властива початковій формі іменника, в інших відмінкових формах може втрачатися: 'ровер – ро'вер'ї, т'рамвай – трам'вайу, 'портфел' – порт'фел'а та ін. Цю акцентну рису спостеріг також Ю. Шевельов, зауважуючи, що "у львівське койне ввійшов цілковито чужий українській мові наголосовий тип: '–: –'" [10, с. 227].

Відмінності в наголошуванні властиві також і львівському іменнику. На відміну від літературного стандарту, фіксуємо кореневу початкову акцентуацію чоловічих власних імен львів'ян: 'Роман / літ. Рома́н, 'Богдан / літ. Богда́н, 'Оле'с' / літ. Олéсь, 'Оре'ст / Орéст, що може також зберігатися в алегрових (здебільшого здрібнілих) формах цих імен: 'Роми'у – Роман, 'Бод'у – Богдан, 'Ол'у, 'Ол'ку – Олесь, 'Орку, 'Ори'у – Орест ін. У формах непрямих відмінків таке наголошування в цих іменах зберігається, наприклад: 'Романа, 'Роману (о'в'ї), 'Романом, на 'Роман'ї (о'в'ї), 'Романе. У родовому відмінку однини фіксуємо наголос у цих іменах на флексії: Богда'на / літ. Богда́на, Наза'ра / літ. Наза́ра, Степа'на / літ. Степа́на, Тара'са / літ. Тара́са; так само у множині Тара'с'ів (ї) / літ. Тара́сів, Наза'р'ів (ї) / літ. Наза́рів, Степа'н'ів (ї) / літ. Степа́нів.

Для займенника властиво:

- стале кореневе наголошення присвійних займенників чоловічого роду мій, твій, свій, а також жіночого та середнього родів у відмінкових формах на противагу літературному флексійному: 'моє / літ. моé, 'моєго (мо'його, 'моєго, 'мого) / літ. мого́ [1, карта № 132], 'моєму (мо'йому) / літ. мо́єму, 'моїм / літ. мо́ім, на (у) 'моїм ('моїому, мо'йому) / літ. на мо́єму; 'моїа / літ. мо́я, 'моїі, 'моїої ('моєї) / літ. мо́єї, 'моїі ('моїї) / літ. мо́їй, 'моїу / літ. мо́ю, 'моїу, 'моїоїу ('моїейу) / літ. мо́єю, на (у) 'моїі ('моїї) / літ. на мо́їй та множини: 'моїі / літ. мо́ї, 'моїіх / літ. мо́їх, 'моїіми / літ. мо́їми,

на (у) 'мойіх / літ. на моїх; так само т'вого, т'войіму, т'войім, на т'войім, т'вое, т'воє, т'воє, т'войі, (на) т'вої (т'вої), т'войоу (тво'юу, т'воеу); с'воєго, с'воєму (сво'юму, с'воему, с'вому), на с'воєм (с'воєму, с'воему), с'воє, с'воє (с'вої), (на) с'вої, с'воє (сво'юу), с'вое. Таке наголошування здебільшого має парокситонний характер, за винятком таких трискладових форм: 'моєму, 'моє, 'моєми, т'воєму, т'воє, т'воє (т'воеу), с'воєму (с'воему), с'воєму (с'воему), с'воє, с'воє (с'вої), с'воє. Парокситонне наголошення присвійних займенників у формі родового відмінка однини ('моєго, т'воєго, с'воєго), яке властиве говіркам південно-західного наріччя, є ареалогічно протиставним в українській мові поряд із окситонними формами (мо'го, тво'го, сво'го) південно-східного наріччя, що є нормативними [4, с. 166];

- кореневе парокситонне наголошення форм деяких непрямих відмінків вказівного займенника *той* та його родових форм *та, то (те)* на противагу усталеному в літературному стандарті флексійному наголошуванню: 'того', 'тего' / літ. тогó; 'тойі / літ. тієї, 'тоюу / літ. тією, а також означального займенника *весь* (вс'ої), а також вс'а, вс'о (все) та його відмінкових форм в однині та множині: в'с'ого / літ. всьогó, в'с'ої / літ. всієї, в'с'іма (в'с'іми) / літ. всіма́, усіма́;

- стале парокситонне наголошення особових займенників у прийменниково-займенникових конструкціях: я – до 'мене', на 'мен'ї; ти – до 'тебе, на 'тоб'ї; він – до 'н'ого, до 'него', на 'н'ому; вона – в'їд 'нейі, п'їд 'нейу; мій – на 'мому, на мо'юму, на 'моєм, на 'моєх; твій – до т'воєго, до тво'юєго, на т'воєму, на т'воєх; свій – до с'воєго, до сво'юєго, на с'воєх; той – до 'того, на 'тому; весь (вс'ої) / літ. весь – до в'с'ого', на в'с'оєму (див. також пп. а – б). Однак у формах родового, знахідного відмінків однини наголошування особових займенників у прийменниково-займенникових конструкціях можна віднести до рухомого наголошування, оскільки при додаванні прийменника до займенника наголос переходить на другий склад із кінця слова і стає парокситонним: ме'не – до, в 'мене, ю'го – до, в'їд 'н'ого ('него'); за цієї ознакою рухомості / нерухомості наголошування дослідники поділяють весь український ареал на дві частини [4, с. 167–168].

Для прикметника властиво:

- парокситонне наголошування суфікса -ов- на противагу кореневому наголошуванню у літературному стандарті, що здебільшого простежується у полонізмах або словах, засвоєних через посередництво польської мови: г(г)оно'ровий 'знатний, багатий, пихатий',

квадра'товий / літ. квадрáтний, л'уксу'совий (але 'л'уксусний 'найкращий'), муштар'довий 'гірчичний', так само м'ізе'р'ковий, по'м'ідо' ровий, по'душ'ковий, шабло'новий, ф'ір'мовий та ін.;

- сталє парокситонне кореневе наголошування у прикметнику 'новий, що охоплює всю парадигму відмінювання, простежується у всіх відмінкових формах однини та множини замість усталеного нормативного флексійного наголошування: 'новий, 'ново'го', (на, в) 'новому, 'новим; 'нов'і, 'нових, 'новим, 'новими, на (в) 'нових та ін.

Для дієслова властиво:

- зумовлене парокситонезою кореневе наголошування в інфінітиві, на протигагу усталеному в літературній мові суфіксальному (-ти): 'нести / літ. несті, 'вести / літ. весті, 'вести / літ. везті, п'лести / літ. плесті, 'мести / літ. месті та ін., а також утворені від них префіксальні дієслова: при'нести / літ. принесті, за'мести / літ. заместі, п'ід'мести / літ. підместі та ін.;

- парокситонне наголошування у деяких префіксальних дієсловах II дієвідміни, що репрезентує збереження місця наголосу основного дієслова всупереч літературному наголошуванню: прихो'дити – хо'дити / літ. прихóдити, приво'зити – во'зити / літ. привóзити, п'ідно'сити – но'сити / літ. підно́сити та ін.;

- парокситонне кореневе наголошування дієслів 1 особи однини I і II дієвідміни теперішнього [1, карти №№ 133, 235] і майбутнього часів доконаного виду на протигагу літературному флексійному наголошуванню: 'бузу, 'бужу / літ. будж́у, в'йажу / літ. в'яж́у, во'зу, во'жу / літ. водж́у, зап'лачу / літ. заплач́у, з'наїду / літ. знайд́у, 'кошу / літ. кош́у, 'л'убл'у / літ. любл́ю, 'ношу / літ. нош́у, 'пишу / літ. пиш́у, п'їду / літ. під́у, п'рошу / літ. прош́у, 'хожу / літ. ходж́у, 'кажу / літ. каж́у, 'л'убл'у / літ. любл́ю, так само в похідних префіксальних дієсловах: 'заїду, п'ї д'їїду, п'роїду, п'риїду та ін.;

- парокситонне префіксальне наголошування похідних дієслів 3 особи однини і множини I дієвідміни доконаного виду майбутнього часу, утворених від дієслова йти: в'ї д'їїде / літ. відїйд́е, 'д'їїде / літ. дійд́е, 'заїде / літ. зайд́е, з'наїде / літ. знайд́е, на'д'їїде / літ. надїйд́е, п'ї д'їїде / літ. підїйд́е, п'риїде / літ. прийд́е, п'роїде / літ. пройд́е;

- сталє парокситонне кореневе наголошування деяких дієслів II дієвідміни теперішнього часу: хва'лити – х'валиш / літ. хвалі́ш, 'вариш / літ. варі́ш, а також збереження наголосу на тому ж складі у префіксальних дієсловах, які від них утворені: по'х'вал'у / літ. похвалі́ю, по'х'валиш / літ. похвалі́ш, по'х'валит' / літ. похвалі́ть,

поух'валимо / літ. похвалимо́, поух'валите / літ. похвалите́, поух'вал'ат' / літ. похваля́ть;

- стале парокситонне кореневе наголошування дієслів I дієвідміни майбутнього часу: взяти – 'воз'му, 'віз'му / літ. візьму́, 'воз'меш, 'віз'меш / літ. візьме́ш, 'воз'ме, 'віз'ме / літ. візьме́, 'воз'мут', 'віз'мут' / літ. візьму́ть;

- вирівнювання наголосу в 1 і 2 особі множини дієслів I дієвідміни теперішнього часу до наголосу форм однини: не^uсем, не^uсете^u – не^uсе; ве^uзем, ве^uзете^u – ве^uзе; бе^uрем, бе^uрете^u – бе^uре, кла'дем, кла'дете^u – кла'де та ін.;

- парокситонне флексійне наголошування дієслівних форм дійсного способу 1 та 2 особи множини теперішнього часу на противагу кінцевому літературному наголошуванню: не^uсе^uмо / літ. несемо́, не^uсе^uте^u / літ. несете́, бе^uре^uмо / літ. беремо́, бе^uре^uте^u / літ. беретé, кла'де^uмо / літ. кладемо́, кла'де^uте^u / літ. кладетé та ін.;

- парокситонне кореневе наголошування у деяких дієсловах минулого часу жіночого і середнього роду 1 і 3 особи однини I дієвідміни, а також у всіх формах множини замість літературного флексійного: 'була / літ. була́, 'було / літ. було́, 'були / літ. були́, 'в'з'ала / літ. взяла́, 'жила / літ. жила́, 'жило / літ. жилó, 'жили / літ. жили́, 'при'везла / літ. привезла́, 'при'везло / літ. привезло́, 'при'везли / літ. привезлі́ та ін.;

- кореневе наголошування дієприслівників теперішнього часу на противагу суфіксальному кінцевому наголошуванню в літературному стандарті: 'лежачи / літ. лежачі́, 'сид'ачи / літ. сидячі́, 'с'тойачи / літ. стоячі́ та ін.

Відмінним від нормативного є наголошення деяких дієслів, зокрема форми 3 особи однини майбутнього часу бу'де дієслова 'бути, яка функціонує поряд із варіантною 'буде, яка часто вживана у вислові наї бу'де / літ. хай бу́де.

Для прислівника властиво:

- зберігання у відприкметникових безпрефіксних прислівниках на -о наголосу прикметників, на противагу кореневому наголошуванню в літературному стандарті: ве'село^y / літ. вéсело, ви'соко^y / літ. висóко, гли'боко^y / літ. глі́боко, го^y'р'ачо^y (го^y'рйачо^y) / літ. гáряче, де^u'шево^y / літ. дéшево, ко^y'ротко^y / літ. кóротно, зе^u'лено^y / літ. зéлено, со^y'лотко^y / літ. со́лодко, ши'роко^y / літ. ши́роко та ін.;

- зберігання у прислівниках, утворених шляхом поєднання іменників у непрямих відмінках з прийменниками, наголосу відповідних іменникових форм: надво^y'р'і / літ. надво́рі, на'б'ік / літ. набі́к, у́го'ру / літ. у(в)го́ру та ін.

Для числівника властиво:

- збереження у складених кількісних та порядкових числівниках 11 та 14 наголошування простих числівників *о'дин* та *чо'тири*, від яких вони утворені: *о'динац'а(і)т' / літ.* одина́дцять, *чо'тирнац'а(і)т' / літ.* чотирна́дцять, а *о'динац'атиї*, *чо'тирнац'атиї*, але *о'ди'найці*, *чо'тир'найці*, які, ймовірно, усталилися за аналогією до інших таких числівників другого десятка з редукованим кінцевим [т']: *два'найці*, *три'найці*, *п'ят'найці* та ін., що здебільшого притаманні львів'янам похилого, менше середнього віку;

- наголошування першої складової частини числівників 70, 80: *'с'емдис'ат' / літ.* сімдеся́т, *'вос'емдис'ат' / літ.* вісімдеся́т, яке, очевидно, усталилося під впливом російської мови, пор. *рос.* Се́мдесят, во́семдесят. Такі акцентні форми вказаних числівників простежуємо у львів'ян різних вікових категорій, на мовленні яких позначився сильніший вплив російської мови;

- наголошування першої складової частини числівника 900: *'де'в'(й)атсот / літ.* дев'я́тсо́т (але *де'в'(й)ади'с'ат*), який властивий мовленню львів'ян старшого віку.

Наведені диференційні типові акцентуаційні риси не дають повної інформації про наголос у львівському койне, оскільки у мовленні львів'ян усталені також особливості наголошування окремих слів: як регіональні, так і загальноукраїнського характеру. Наприклад, стале флексійне наголошування у мовленні львів'ян літнього віку можна відзначити у відмінкових формах іменника *Пол'ш'ча*, що відмінне від парокситонного наголошування у польській мові (*Polska*) та від наголошування у літературному стандарті української мови (Польща), які є тотожними: *Пол'ш'ча* (наз. відм.), *Пол'ш'чі* (род. відм.), *(в) Пол'ш'чу* (знах. відм.), *Пол'ш'чейу* (ор. відм.), *в Пол'ш'чі* (місц. відм.). Акцентуаційна форма прикметника *ук'райнс(')к'її / літ.* український як загальноукраїнське відхилення від літературного наголошування, очевидно, означена впливом російської розмовної мови.

До виразних маркерів львівського акценту належать сталі кореневе наголошування присвійних займенників *мій*, *твій*, *свій* у трьох родах на зразок *'мого*, *т'вого*, *с'вого*; кореневе парокситонне наголошення форм деяких непрямих відмінків вказівного займенника *той* та його родових форм на зразок *'того*, *'тойі*; парокситонне кореневе наголошування в інфінітиві дієслова на зразок *'нести*, *'вести*, парокситонне кореневе наголошування дієслів 1 особи однини I і II дієвідміни теперішнього і майбутнього часів доконаного виду на зразок *'кажу*, *'л'убл'у*, *п'рошу*; парокситонне кореневе наголошування у

деяких дієсловах минулого часу жіночого і середнього роду 1 і 3 особи однини I дієвідміни, а також у всіх формах множини на зразок 'була, 'було, 'були; в'з'ала, 'жила, при'везла.

Важливим є також те, що наголос у мовленні львів'ян варіативний на тлі широкої варіативності сучасного львівського койне як цілості; така варіативність зумовлена здебільшого контамінацією літературного і діалектного. Так, парокситонне наголошування у мовленні львів'ян функціонує поряд із літературним непарокситонним, наприклад *ма'л'ован'а* і *мал'у'ван':а*, *в'ї'д:аван'а* і *в'їд:а'ван'а*, 'дочк'ї і *до'уч'ки*, *подуш'к'е* і *по'душк'ї*, *спо'к'її* і *с'пок'її*, *ма'газин* і *мага'зин*, *за х'вил'у 'часу*, *але ни 'майу ча'су*; у 'нейі не'ма 'розуму, *але де 'того ро'зumu в'з'ати* та ін.; найбільш послідовно збережено парокситонне наголошування у полонізмах, хоча теж бувають винятки (див. вище). Сучасну акцентну норму у мовленні львів'ян формують різні чинники: вікова характеристика та належність мовців до певного соціального прошарку, комунікативні сфери функціонування, мовні вподобання і традиції, що склалися в сім'ї; уживання діалектного наголошування із стилістичною метою (сарказм, іронія) львів'янами, яким ці риси не є властиві. Старше покоління львів'ян здебільшого дотримується старої львівської норми, яка виявляла орієнтир на локальний акцент, зокрема парокситонного наголошування слів іншомовного походження, відмінних від їхніх українських літературних відповідників лише місцем наголосу, на зразок *ад'вокат*, *до'куме^нт*, *ка'вал'ір*, 'каштан, *к'вартал*, 'к'іно^у, *лис'топат*, *меди'каме^нти*, 'перфект, *по'м'їдо'р*, 'портфил', *п'резент*, *т'рамваї*; такий наголос рідше може бути притаманний і мовленню середнього покоління. У Львові набув популярності анекдот, який вказує на ці особливості львівського акценту:

- Чим відрізняється по́ртфель від портфе́ля?
- У по́ртфелі носять докúменти, а впортфе́лі – докуме́нти.

Усі ж інші акцентні особливості можуть характеризувати будь-яку соціальну категорію львів'ян, але, однак, можуть нівелюватися чи частково нівелюватися у публічному мовленні, а отже, варіативність проявляється вже на рівні ідіолекту. Наголошування в сучасному львівському койне функційно і комунікативно рухоме, оскільки уживання акцентної форми залежить також і від соціальної та професійної належності львів'янина, і від сфери спілкування, і від його комунікативних намірів (серйозна чи жартівлива розмова). Відхилення в наголошуванні притаманні не тільки мовленню вчителів, але й викладачів вищої школи, зокрема філологів.

На карті "Українська діалектна парокситонеза", укладеній Л. Коць-Григорчук, Львів знаходиться на території поширення: а) парокситонних дієслівних форм: 'хо́жу, п'рошу, 'буду, 'піду; б) парокситонези займенників: 'мого, с'вого, т'вого; в) парокситонези займенникових сполук: до ме́не, до не́ї, до ньо́го [7, с. 53], що підтвердили також наші спостереження. Виявлені у мовленні львів'ян акцентуаційні особливості властиві також і наддністрянському діалектові та більшою чи меншою мірою властиві й іншим говорам південно-західного наріччя [2, с. 47]. За спостереженнями Д. Гринчишина, у наддністрянських говірках найбільш виразними вони є в іменниках та дієсловах, менш помітними – в інших частинах мови [Там само, с. 46]. Зона українського діалектного парокситонного наголошування, як спостерегла Л. Коць-Григорчук, аналізуючи свідчення II тому "Атласу української мови", з північного сходу сягає середньо-поліських говірок і східної частини волинсько-поліських, північних околиць Житомирщини, Білої Церкви – по р. Синюху [7, с. 55].

Мовознавці-акцентологи не мають єдиної думки щодо генези українського парокситонного наголошування, вважаючи парокситонезу або питомою ознакою української мови (І. Огієнко, Л. Коць-Григорчук, В. Винницький, Г. Кобирилка), або наслідком впливу інших мов, зокрема польської та словацької (І. Панькевич, Ю. Шевельов, В. Латта, П. Чучка, Я. Пура, К. Дейна, З. Штібер, Я. Рігер) [6, с. 130]. На думку дослідника наддністрянських говірок Д. Гринчишина, акцентуаційні особливості у ділянці словозміни і словотвору, що також простежуються і в комунікативному просторі Львова, найчастіше зумовлені аналогією до інших форм, впливом близькоспоріднених мов, а подекуди становлять глибокий залишок давнини [2, с. 45]. Парокситонезу у львівському мовленні вважав впливом польської мови Ю. Шевельов, визначаючи характерний для львівського койне парокситонний наголосовий тип як "цілковито чужий українській мові" [10, с. 227].

Зауважимо, що сьогодні чітко проявляється посилення впливу західноукраїнського (галицького) варіанта української літературної мови, ядром якого є львівське мовлення, на сучасну українську мову [8]. Внаслідок активної міграції львів'ян до столиці відбувається популяризація акцентуаційних (поряд з рисами інших мовних рівнів) диференційних рис львівського койне через живе спілкування, через ЗМІ та інші сфери утвердження соціального престижу української мови як державної та її культивування як зразка офіційного спілкування: освіти, науки, культури, державного управління. Активними

є впливи галицької мовної традиції на акцентуаційному рівні, які, однак, у певних сегментах мають мозаїчний характер. Так, у мовленні, що лунає із сучасних ЗМІ, спостерігаємо: а) кореневу акцентуацію іменників середнього роду з суфіксом *-ан'(-а)*: *запи́тання / літ.* (за)пита́ння, *чи́тання / літ.* чита́ння та ін.; б) наголошений корінь у дієсловах 1 особи однини теперішнього часу дієслів II дієвідміни: *бу́джу / літ.* буджу́, *ка́жу / літ.* кажу́, *но́шу / літ.* ношу́, *пи́шу / літ.* пишу́, *про́шу / літ.* прощу́, *хо́джу / літ.* ходжу́ та ін.; в) наголошений корінь в інфінітиві: *везти́ / літ.* везти́, *не́сти / літ.* нести́, *плести́ / літ.* плести́, *підме́сти / літ.* підмести́; г) параксотонічне наголошування дієслівних форм дійсного способу 1 та 2 особи однини: *несемо́ / літ.* несемо́, *несете́ / літ.* несете́, *беремо́ / літ.* беремо́, *кладемо́ / літ.* кладемо́ і под. і наголошування іменників жіночого роду, що в називному відмінку множини мають наголос на флексії: (дві, три, чотири) *до́чки / літ.* дочки́, *сину́ / літ.* си́ни та ін. Зауважимо, що акцентні типи дієслів 1 особи однини теперішнього часу, двоскладових інфінітивних форм, форм родового відмінка однини особових займенників формують південно-західний акцентний тип, який, як свідчать дослідження, відповідає критеріям літературної нормативності (територіальному; критерію мови авторитетних письменників; визнаних зразків і мовної традиції; відповідності законам мови, системі, структурі мови; стійкості; поширеності, статистичному критерію) і мають всі підстави бути не лише нормативним у західно-українському варіанті літературної мови, а й літературно-нормативним для сучасної української мови в цілому [5, с. 132–135].

Розширення функційної сфери цих акцентуаційних форм на інші терени України, побутування у мовленні публічних людей, зокрема столичної інтелігенції вивищує їх над рівнем звичайних діалектних, змінюючи їхній статус від "регіональних, периферійних" на "зразкові, популярні", дає всі підстави стати лінгвальною акцентною основою сучасної української літературної мови.

Література

1. Атлас української мови. Т. 2 : Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – К., 1988.
2. Гринчишин Д. Г. Деякі акцентологічні особливості наддністрянських говірок [Електронний ресурс] / Д. Г. Гринчишин // XIV Республіканська діалектологічна нарада : тези доповідей. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 45–47.
3. Залеський А. М. Континуанти праслов'янських *e* та *a* (після м'яких приголосних) у говорах української мови / А. М. Залеський // Мовознавство, 1970. – № 3. – С. 42–49.

4. Кобирилка Г. С. Діалектний текст як джерело дослідження наголосення особових займенників / Г. С. Кобирилка // Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій / відп. ред. П. Ю. Гриценко. – К. : КММ, 2015. – С. 166–175.

5. Кобирилка Г. С. Літературно-діалектна взаємодія південно-західних говорів та питання норми на акцентному рівні // Мовознавчі студії. – Вип. 3. – Дрогобич : Швидкодрук, 2010. – С. 129–138.

6. Кобирилка Г. С. Проблеми дослідження парокситонного наголосу в українських говірках / Г. С. Кобирилка // Акцентологія. Етимологія. Семантика. До 75-річчя академіка НАН України В. Г. Складенка. – К. : Наук. думка, 2012. – С. 121–133.

7. Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору / Л. Коць-Григорчук. – Нью Йорк–Львів, 2002. – 268 с. (Наукове товариство ім. Шевченка в Америці. Філологічна секція. Мовознавча серія).

8. Сікора Г. Про одну із тенденцій розвитку сучасної української мови / Г. Сікора // Jahrbuch der V. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht" // Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2014 Herausgegeben von Olena Novikova, Peter Hilkes, Ulrich Schweier Verlag Otto Sagner, München – Berlin, 2015. – S. 177 – 188.

9. Степанов Є. М. Російське мовлення Одеси / Є. М. Степанов. – Одеса : Астропринт, 2004. – 496 с.

10. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття. (1900–1941). Стан і статус / Ю. Шевельов. – Нью-Йорк : Сучасність, 1987. – 295 с.

11. Dunaj B. Język mieszkanców Krakowa. Część I. Zagadnienia teoretyczne, fonetyka, fleksja. Prace językoznawcze z. 88 / B. Dunaj. – Warszawa-Kraków : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. – 148 s.

12. Kurzowa Z. Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku. Wyd. II / Z. Kurzowa. – Warszawa-Kraków : Państwowe Wydwo Naukowe, 1985. – 551 s.

13. Rudnyćkyj J. B. Lemberger ukrainische Stadtmundart: (Znesinnja) / J. B. Rudnyćkyj–Wiesbaden: Harrassowitz, 1993. – 139 s.

14. Same Hece czyli Wesola Lwowska Fala / Red. M. Bucik, B. Waleński. – Opole : Oficyna Wydawnicza, 1991. – 223 s.

15. Urbańczyk S. Zarys dialektologii polskiej. – Wyd. 2 / S. Urbańczyk. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962.